

การเทศน์แหล่อีสาน: กลวิธีทางภาษาและการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด¹

ISAN Intonation Preaching: Linguistic Devices and Creating Sacred Space outside the temple¹

วัชรวุธ ศรีภูมิกุล², จารุวรรณ ธรรมวัตร³

Watcharawut Sripumkun², Jaruwat Thammawatra³

Received: 26 April 2021

Revised: 25 May 2021

Accepted: 7 June 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ภาษาในการเทศน์แหล่อีสานที่ใช้เทศน์ภายนอกวัดของคณะอริยฐานเสียงธรรม วัดศรีสว่าง ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม ผลการศึกษาพบว่า กลวิธีการใช้ภาษาในบทเทศน์แหล่อีสานที่เทศน์นอกวัดสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะได้แก่ 1. การใช้ภาษาผ่านพิธีกรรมการเทศน์ มีการใช้คำภาษาบาลีเพื่อประกอบพิธีกรรมก่อนฟังเทศน์ การใช้บทเทศน์แหล่อีสานเพื่อผลิตซ้ำความทรงจำของสถาบันครอบครัวในพิธีเทศน์เรียกว่ากัญญาณ เป็นการใช้ภาษาเป็นสื่อระหว่างคนเป็นและคนตายผ่านบทเทศน์ 2. การใช้ภาษาผ่านบทเทศน์แหล่อีสาน การใช้คำเพื่อแสดงอารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ดีใจ อารมณ์โศกเศร้าเสียใจ และอารมณ์โกรธ นอกจากนั้นยังมีการแสดงออกผ่านอวัจนภาษาเพื่อประกอบการแสดงในอารมณ์นั้นๆ อย่างสมจริง 3. การนำเสนอสารัตถะสำคัญของบทเทศน์ผ่านชื่อเรื่อง มีการตั้งชื่อเรื่องด้วยสำนวนภาษาถิ่นอีสาน ที่มีความหมายสอดคล้องกับบทเทศน์ เพื่อสื่อความหมายของสารัตถะที่ปรากฏในเรื่องได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: การเทศน์แหล่อีสาน, พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, กลวิธีการใช้ภาษา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การเทศน์แหล่อีสานคณะอริยฐานเสียงธรรม วัดศรีสว่าง ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

² นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ The article is a part of thesis "ISAN Intonation Preaching of Athitthansiangdharma group, Watseesawang, Thambon Nonggo, Amphoe Kranuan, Khon Kaen Province."

² M.A. Candidate, Thai Program, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University.

³ Associate Professor Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University.

Abstract

The purpose of this study was to make clear the linguistic devices, the language use of Isan preachment outside the temple of Athiththansiangdharma group, Srisawang temple, Nhonggo Sub-district, Kranuan district, Khon Kaen Province. The data were analyzed by reviewing the textbooks and documents, and using the data from filed work. The results showed that there are three characteristics. The first one is use of the language through the preachment, it starts from Pali chanting. The use of Isan preachment to reproduce the memories of the family was called spirit. It is the use of language as a medium between the living and the dead through sermons. The second one is use of the language through the preachment in order to express the emotions, such as happy mood, sad or unhappy mood, and angry mood. Furthermore, there were nonverbal expressions to express the emotions in a realistic way. And the third one, presenting the important parts of the sermon through the idioms in the Isan dialect title that there are the meaningful with sermons to convey the meaning of the story with the interesting methods. Other interesting in sight of the preachment and sermons were also discussed.

Keyword: ISAN Intonation Preaching, Sacred Space, Linguistic Devices

บทนำ

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือโลกศักดิ์สิทธิ์ (the sacred) คือเหตุการณ์ ปริณิพพาน พื้นที่และเวลาที่แตกต่างกันของโลกของชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความพิเศษตรงที่สามารถเผยให้เห็นมนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งที่สูงส่ง ซึ่งในที่นี้ครอบคลุมทั้งโลกหน้า โลกของเทพ ผี วิญญาณ และสัจธรรม นอกจากนี้ โลกศักดิ์สิทธิ์ยังอาศัยอยู่ในหลายรูปแบบหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการสถิตในสิ่งธรรมชาติ หรืออยู่ในสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การท่องบ่นถ้อยคำ สัญลักษณ์ต่าง พิธีกรรม หรือการแสดงออกทางสุนทรียะก็จัดเป็นพื้นที่อย่างหนึ่ง (ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2546: 2-3)

เทศน์แหล่อีสาน เป็นการแสดงธรรมรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมอย่างต่อเนื่องในสังคมภาคอีสาน นิยมเทศน์ในประเพณีที่อยู่ในฮีต 12 เช่น บุญมหาชาติ (บุญผะเหวด) บุญกฐิน เป็นต้น โดยจัดขึ้นภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ยังจัดในงานบุญอื่นอันเป็นงานที่เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิตมนุษย์ เช่น งานบุญอุทิศส่วนกุศล

(บุญแจกข้าว) ซึ่งเป็นการเทศน์นอกวัด เทศน์แหล่อีสานเป็นทางเลือกหนึ่งที่มีความนิยมเป็นอย่างมากในการนำมาเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญ เพราะเป็นการเทศน์ในลักษณะของการเล่านิทาน มีทั้งบทบรรยาย บทเจรจา และบทเทศน์แหล่อีสานที่ต้องใช้ท่วงทำนองและน้ำเสียงอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพระนักเทศน์แต่ละรูป ประกอบกับการรับบทบาทเป็นตัวละครต่างๆ ในเรื่อง ทั้งยังมีความไพเราะ ตลกขบขัน โศกเศร้า สะเทือนใจ สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ (เบญจมาศ เพชรสม, 2536: 80-81)

การเทศน์จึงเป็นการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (mental space) เป็นการรับรู้พื้นที่ทางจิตใจ ผ่านประเพณีพิธีกรรม ประกอบกับความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ผ่านการใช้ภาษาทั้งในพิธีกรรมและบทเทศน์ ตลอดจนคติความเชื่อต่างๆ ของผู้คนที่มีมาแต่อดีต (แสง จันทร์งาม, 2534: 183)

การทำกิจกรรมทางศาสนาหรือการเทศน์จึงเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เมื่อมีการเทศน์นอกบริเวณวัด บริเวณที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพจึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อเป็นแกนรวมกลุ่มชนทางวัฒนธรรม พื้นที่ในคติไทยไม่เป็นผืนเดียวต่อกันไปโดยไร้เส้นแบ่ง แต่พื้นที่ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ ก่อนข้างชัดเจน แต่ละพื้นที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างกัน ฉะนั้นในแต่ละพื้นที่จึงมีระเบียบที่ต้องปฏิบัติไม่เหมือนกัน (นิริเยียวศรีวงศ์, 2557: 115-120)

นอกจากนี้ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ผ่านการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่สิงสถิตอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้ล่วงรู้ถึงการประพฤติปฏิบัติตนที่ดีของชาวบ้านเพื่อที่จะคุ้มครองชาวบ้านจากภัยทั้งปวง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในการพึ่งพาอาศัยกัน (ณัชชภัทร พานิช, 2545)

จากเหตุผลดังกล่าวมา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์บทเทศน์แหล่งอีสานของพระนักเทศน์ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด ด้านการใช้ภาษาสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม และบทเทศน์

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาลววิธีทางภาษาของบทเทศน์แหล่งอีสานในด้านการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัดผ่านพิธีกรรม และบทเทศน์แหล่งอีสาน

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. รวบรวมบทเทศน์แหล่งอีสานของคณะอริยฐานเสียงธรรม วัดศรีสว่าง ตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น ทุกเรื่องที่ใช้เทศน์นอกวัดจำนวน 15 เรื่อง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 บทเทศน์แหล่งอีสานคณะอริยฐานเสียงธรรม จำนวน 15 เรื่อง

ที่	ชื่อวรรณกรรม	ปีที่ได้มา	ประเภท
1	มหาเวสสันดรชาดก	2550	นิทานชาดก
2	บุพกรรมพระโมคคัลลานะ	2550	นิทานธรรมะ
3	นางหมาขาว	2550	นิทานพื้นบ้าน
4	กองข้าวน้อยฆ่าแม่	2551	นิทานพื้นบ้าน
5	กอไผ่ยายนกเอี้ยง	2551	นิทานชีวิต
6	มหาแดง	2552	นิทานชีวิต
7	มือถือสาก ปากถือศีล	2552	นิทานชีวิต
8	น้ำตาแม่หม้าย ยาเลี้ยงไก่ปามีโตชัน	2555	นิทานชีวิต
9	กินเต่าลิมหมา	2556	นิทานชีวิต
10	แฉ่งคาบมา กาคาบหนี	2558	นิทานชีวิต
11	ผู้ชักได้กินหนัง ผู้ซังได้กินกระดูก	2558	นิทานชีวิต
12	บุญนำกรรมแต่ง	2559	นิทานชีวิต
13	บุญปสมบาช	2559	นิทานชีวิต
14	บาปไผ บุญมัน	2560	นิทานธรรมะ
15	หัวอกแม่น้ำ น้ำตาลูกเลี้ยง	2560	นิทานชีวิต

2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตพิธีกรรมการเทศน์ สัมภาษณ์พระนักเทศน์ ผู้ฟังเทศน์ เจ้าภาพงาน และผู้เกี่ยวข้อง บันทึกภาพขั้นตอนการเทศน์แหล่อีสานที่คณะอธิษฐานเสียงธรรมเทศน์นอกวัด

3. ศึกษาวิเคราะห์จัดระบบข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วจึงเสนอข้อมูลและเรียบเรียงผลการศึกษารูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

1. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด

“การเทศน์” เป็นการแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนา การเทศน์นี้เป็นการอบรมสั่งสอนโดยใช้เสียงเป็นหลักซึ่งอาจจะเป็นการสวด การร้อง หรือการพูดก็ได้ ส่วนวิธีการเทศน์ในพุทธศาสนามี 2 รูปแบบ คือ การเทศน์แบบ “ธรรมปมาณา” เป็นการเทศน์อย่างปกติทั่วไปของพระสงฆ์เป็นคำพูดร้อยแก้ว และการเทศน์แบบ “โฆสัพปมาณา” เป็นการเทศน์ที่ใช้เสียงเป็นท่วงทำนองในลักษณะร้อยกรองการเทศน์แหล่จึงจัดอยู่ในการเทศน์แบบโฆสัพปมาณา (ปรีชา พินทอง, 2532: 414)

การเทศน์แหล่นี้มีทำนองตามภูมิภาคจึงเรียกตามชื่อของภูมิภาคต่างๆเช่น ภาคอีสานเรียกว่าแหล่อีสานภาคกลางเรียกว่าแหล่ภาคกลาง (ฤดีมน ปรีดีสินิท, ม.ป.ป: 27)

โดยปกติแล้วการเทศน์แหล่ในภาคอีสานมักจัดอยู่ในวัดหรือศาสนสถาน เช่น ศาลาโรงธรรม ศาลาการเปรียญ เป็นต้น และมักจัดในงานสำคัญประจำเดือน(ฮีต 12)เช่น บุญมหาชาติ(บุญผะเหวด) บุญกฐิน เป็นต้น ในปัจจุบัน การเทศน์แหล่อีสานเป็นที่นิยมมากทั้งในงานบุญตามฮีต 12 และงานบุญที่อยู่นอกฮีต 12 ได้แก่ งานบุญอุทิศส่วนกุศล (บุญแจกข้าว) ส่วน บทเทศน์มีลักษณะเป็นนิทาน

มีตัวละคร 3-4 ตัว โดยใช้พระนักเทศน์ 3 รูป สมมติเป็นตัวละครต่างๆ บทเทศน์แหล่อีสานประกอบด้วยบทบรรยาย บทเจรจา และบทเทศน์แหล่อีสาน ซึ่งพระนักเทศน์ทั้ง 3 รูปก็จะใช้บทเทศน์แหล่อีสานเทศน์ตอบโต้กันไปคล้ายกับการเล่นละครไปจนจบเรื่อง สารัตถะในบทเทศน์มักแทรกสาระธรรมหัวข้อต่างๆ เช่น กฎแห่งกรรม ความกตัญญูกตเวที การทำทาน กิเลส (โลภะ โทสะ โมหะ) เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้มีการนำเสนอทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2555: 127) กล่าวว่า การนำเสนอคติธรรมโดยตรงคือการนำเสนอสาระธรรมที่ปรากฏในเรื่องผ่านแก่นเรื่อง และการนำเสนอคติธรรมโดยอ้อมจะนำเสนอผ่านพฤติกรรมของตัวละครเนื้อเรื่อง ข้อขัดแย้งในเรื่อง เป็นการสอนคติธรรมพร้อมทั้งให้ความบันเทิงไปในเวลาเดียวกัน

ด้วยการเทศน์แหล่อีสานที่จัดเทศน์นอกวัด เป็นการเทศน์ในพื้นที่ที่ไม่ใช่ศาสนสถาน ซึ่งเป็นบริเวณบ้านของเจ้าภาพที่จัดงานขึ้น สถานที่ที่ใช้เทศน์จึงเป็นพื้นที่สมมติเพื่อทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมตามความเชื่อ ฉะนั้นพื้นที่ใดที่มีการประกอบศาสนกิจจึงนับว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ สมชาติ มณีโชติ, (2550) กล่าวว่าความศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญเพราะเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา เช่น ปราสาท เทวาลัย พระอาราม สถูปเจดีย์ ศักดิ์สิทธิ์เพราะสถานที่ตามธรรมชาติที่ได้รับการตีความที่เนื่องด้วยคติความเชื่อ ดังนั้น เมื่อพื้นที่ใดมีการทำกิจกรรมทางศาสนาพื้นที่นั้นจึงแปรสภาพจากพื้นที่ทางกายภาพเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทันที ซึ่งสอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2539) ได้กล่าวว่า แหล่งประกอบประเพณีพิธีกรรม การทำบุญและการสังสรรค์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ดำรงสืบเนื่องอยู่ เช่น วัดวาอาราม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกหลายอย่างในพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการ

ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างมาก จึงนับเป็นพื้นที่ที่ต้องอนุรักษ์และพัฒนาให้มีประโยชน์และความมั่นคงต่อสังคม การแสดงให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญ ที่เคยมีมาแต่อดีต จะเป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงความเป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันของสิ่งที่เป็นวัฒนธรรม

เมื่อบ้านอันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวवासได้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นสถานที่ส่วนรวมที่คนในสังคมสามารถเข้าไปทำกิจกรรมตามความเชื่อ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในบ้าน บ้านจึงไม่ใช่สถานที่ส่วนบุคคล แต่ได้กลายเป็นพื้นที่ที่ผู้คนสามารถใช้ประโยชน์ทางความเชื่อ ความคิดและจิตวิญญาณ ฉะนั้น บ้านที่มีการเทศน์หรือแสดงธรรมจึงคล้ายวัดหรือ ศาสนสถานเพียงชั่วขณะ เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนาให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2562) กล่าวว่า วัด คือรูปแบบหนึ่งของสถาบันทางสังคมของมนุษย์ ความเป็นสากลของสถาบันนี้ก็คือการเป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ทั้งความเชื่อและพิธีกรรมคือสิ่งที่ทำให้คนมีความสัมพันธ์กันทางสังคม และเกิดสำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกันอยู่ในชุมชนเดียวกัน ความเป็นชุมชนไม่มีทางเกิดขึ้นได้ถ้าหากไม่มีสถาบันทางสังคมดังกล่าว

การเทศน์แหล่อีสาน มีการกำหนดอาณาเขตเป็นแนวกั้นระหว่างพระนักเทศน์และผู้ฟัง ซึ่งมีสถานภาพที่แตกต่างกัน เช่นพระนักเทศน์นั่งแสดงธรรมบนธรรมาสน์ ผู้ฟังจะต้งนั่งต่ำกว่าพระสงฆ์ แม้แต่สิ่งของเครื่องใช้ก็ต้องจัดเป็นสัดส่วนแยกเฉพาะระหว่างพระนักเทศน์และชาวवासผู้ฟังเทศน์ เมื่อมีการเทศน์ผู้ฟังจึงต้องแสดงความเคารพต่อพระธรรมคำสั่งสอนอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระนักเทศน์แสดงผ่านตัวบทเทศน์

ที่ใช้ภาษาเป็นสื่อกลาง ซึ่งสอดคล้องกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคณะ (2543) ได้วิพากษ์ไว้ว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้กำหนดขอบเขตอาณาเขตของความศักดิ์สิทธิ์ไว้อย่างชัดเจน เช่น พระอุโบสถจะล้อมรอบด้วยเขตขัณฑสีมาโดยการฝังลูกนิมิต พระภิกษุจะนั่งสูงกว่าฆราวาสโดยมีอาสนะรองรับเพื่อใช้เป็นเขตแนวของการจัดพิธีกรรมในพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอันเกิดจากปรากฏการณ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ โดยเฉพาะการมองพื้นที่ทางสังคมถูกครอบงำภายใต้ระบบทุนนิยม พื้นที่ทางสังคมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติซึ่งประกอบด้วย ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พลังการผลิต โดยอำนาจรัฐซึ่งมีอำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญและการบริหารและการจัดการของรัฐจะถูกเปลี่ยนจากชนชั้นสูงมาสู่ชนชั้นกลาง

การใช้ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมภาคอีสานอย่างฮึด 12 หรือประเพณีการทำบุญประจำเดือนมาเป็นแม่แบบในการจัดงาน ในรายละเอียดของแต่ละงานต้องมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มาเป็นองค์ประกอบ เพราะถือว่าพระสงฆ์คือตัวกลางที่ใช้สื่อระหว่างคนเป็นและคนตาย ฉะนั้นการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ หรือแสดงธรรมจึงเป็นการเชื่อมโยงให้คนไม่ห่างไกลจริยธรรมและศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 66) ที่ได้กล่าวว่า ฮึดสิบสองเป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ และเป็นทั้งพลังในการหล่อหลอมและผูกพันให้คนอีสานมีสำนึกแน่นแฟ้นอยู่กับสังคมเครือญาติ ผู้จำเริญรอยวิถีชีวิตชาวนา ถููกาลของธรรมชาติเป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรมในแต่ละเดือนเป็นการจัดวางประเพณีให้สอดคล้องกับวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันสำคัญของระบบเครือญาติได้อย่างลงตัว และแยกออกจากกันไม่ได้ เป็น

สัญลักษณ์ที่สะท้อนความเชื่อและความยึดถือ ชาวอีสานใช้เป็นพลังต่อย้ำคุณค่า อุดมการณ์ ตลอดจนบรรทัดฐานทางศีลธรรมในสังคม เทศน์แหล่อีสานจึงเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของการจัดงานเพราะนอกจากจะทำให้สาระความรู้ในเชิงสั่งสอนแล้ว ยังให้ความบันเทิงในฐานะบันเทิงคดีประเภทหนึ่งด้วย

สรุปได้ว่า การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัดผ่านการเทศน์แหล่อีสาน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีขอบเขตหรือปริมาตรที่ผูกโยงกับพิธีกรรมทางศาสนา โดยผู้คนที่ร่วมทำกิจกรรมในสถานที่แห่งนั้นเป็นผู้กำหนดความสำคัญ หรือเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

2. การใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม

การเทศน์หรือการแสดงธรรมเป็นการประกอบศาสนกิจอย่างหนึ่งที่มีระเบียบขั้นตอนในการดำเนินการอย่างมีระเบียบแบบแผน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์แหล่แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) พิธีกรรมด้านศาสนพิธี การฟังเทศน์เป็นกิจกรรมย่อยในบุญพิธี เป็นประเพณีในครอบครัว สังคม และเกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิต (กรมการศาสนา, 2560: 2) ขั้นตอนของการฟังเทศน์จึงต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักของ ศาสนพิธีเพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนและมีความเข้าใจในการปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน การฟังเทศน์แหล่อีสานคณะอริยฐานเสียงธรรม ในขั้นตอนก่อนฟังเทศน์ต้องมีการปฏิบัติตามหลัก ศาสนพิธีเพื่อให้มีความเหมาะสมในบุญพิธีที่เจ้าภาพจัดขึ้น พิธีการแรกก่อนเทศน์ผู้ฟังต้องไหว้พระและสมาทานศีลต่อหน้าพระสงฆ์เสียก่อน โดยมีมัคนายกหรือผู้นำผู้ฟังไหว้พระสมาทานศีลโดยการกำกับของพระนักเทศน์ การสมาทานศีลต้องกระทำทุกครั้งก่อนฟังเทศน์ มัคนายกเชิญเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย นำไหว้พระ

สมาทานศีล พระนักเทศน์นำสมาทานไตรสรณคมน์และนำสมาทานศีล จากนั้นจึงอาราธนาธรรม การสมาทานศีล นอกจากจะเป็นการปฏิญาณตนให้ตั้งอยู่ในความสุจริตแล้ว อีกนัยหนึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการฟังเทศน์ ทั้งผู้เทศน์และผู้ฟังเป็นสัญญาณให้ทุกคนที่อยู่ในบริเวณพิธีมีความพร้อมที่จะฟัง โดยการสงบกาย สงบวาจา และสงบใจ ไม่รบกวนผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (2543: 81) ที่กล่าวว่า ผู้มีศีลสามารถพัฒนาความประพฤติ ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ผู้วิจัยสังเกตว่าเมื่อการเทศน์เริ่มต้นขึ้น การสมาทานศีลโดยการเปล่งวาจาเป็นภาษาบาลีเริ่มจากบทนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย บทขอถึงซึ่งไตรสรณคมน์ และบทสมาทานศีล เป็นการทำข้อตกลงเบื้องต้นระหว่างผู้ฟังเทศน์และผู้เทศน์ว่าจะประกอบพิธีกรรมด้วยความสำรวมกาย วาจา ใจ เมื่อผู้ฟังเทศน์ตอบตกลงด้วยคำว่า “อามะ ภันเต” แล้ว พระนักเทศน์จึงบอกอาณิสสของการรักษาศีลเป็นภาษาบาลี เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการฟังเทศน์ทำให้พื้นที่ของการเทศน์เป็นพื้นที่ใหม่ ซึ่งแยกออกจากพื้นที่เดิมโดยสิ้นเชิงจากพิธีกรรมการสมาทานศีล จากนั้นจึงอาราธนาธรรม เป็นสัญญาณบอกว่าการเทศน์ได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว โดยมีมัคนายกจะนำผู้ฟังเทศน์อาราธนาธรรมเป็นภาษาบาลี ความว่า

“พรหมมา จะ โลกาธิปัตติ สะหัมปะติ

กัตถัญชะลี อันธิวะรัง อายาจะละ

สันติระ สัตตาป ประชกชะชาติกา

เทเสตุ ัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชังฯ”

(พระครูอรุณธรรมรังษี. ม.ป.ป.: 273)

เมื่ออาราธนาธรรมจบแล้วพระนักเทศน์จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ความสำคัญของ

การสมาทานศีล และการอาราธนาธรรม มีนัยสำคัญ คือการเตรียมความพร้อมที่จะฟังเทศน์ทั้งผู้เทศน์ และผู้ฟัง ด้วยการสำรวมกาย วาจา ใจ ให้พร้อม ก่อนฟังเทศน์ เป็นสัญญาณให้ทราบว่า การเทศน์ กำลังจะเริ่มขึ้นแล้ว และเพื่อเป็นการจัดระเบียบ ผู้ฟังให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และยังเป็นการ สร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยใช้ภาษาบาลีซึ่งเป็นบท สวดสำหรับประกอบพิธี ทำให้เปรียบเสมือนว่า กำลังเทศน์ในวัด

ภาพประกอบ 1 การสมาทานศีล และการอาราธนาธรรม

2) พิธีกรรมเทศน์เรียกวิญญาณ เป็นส่วน ประกอบหนึ่งในการเทศน์แห่ล้อसान พิธีกรรมนี้จะ

ทำในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศล และงานบุญกฐิน ที่ทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เท่านั้น งานใดที่ไม่ได้เกี่ยวเนื่องถึงผู้ตายจะไม่ทำ พิธีกรรมเรียกวิญญาณหลังจากเทศน์เสร็จ เดิม การเทศน์เรียกวิญญาณเป็นเพียงการเทศน์แสดง ถึงพระคุณของบุญการที่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเท่านั้น

การผลิตซ้ำความทรงจำของสถาบัน ครอบครัวผ่านพิธีเรียกวิญญาณนี้ เป็นการ ดอกย้ำภาพความทรงจำของคนเป็นที่มีต่อคน ตาย เป็นพิธีกรรมที่พระนักเทศน์ต้องทำให้กับ เจ้าภาพทุกงานที่มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล เพราะวัตถุประสงค์หลักในการจัดงานขึ้นก็เพื่อ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ และยังเป็นการ ระลึกถึงพระคุณของบุญการที่บรรดาลูกหลาน จะต้องแสดงออกถึงความกตัญญูเพื่อตอบแทน พระคุณเมื่อท่านได้จากโลกนี้ไปแล้ว การเทศน์ เรียกวิญญาณจึงเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) เพื่อ แสดงออกให้ผู้ที่มีส่วนร่วมงานได้เห็นถึงความดีงาม ของผู้ตายซึ่งแสดงออกผ่านความกตัญญูของผู้ ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้กระทำไปในวาระสุดท้าย การ เทศน์เรียกวิญญาณมีขั้นตอนในพิธีตั้งแต่ต้นจนจบ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 ตารางแสดงขั้นตอนการเทศน์เรียกวิญญาณ

ขั้นที่	รายละเอียด	ความหมาย
1. เริ่มพิธี	1. เรียกกรมเจ้าภาพ 2. เตรียมวัสดุอุปกรณ์	1. ขอขมาดวงวิญญาณ 2. ผลิตซ้ำความทรงจำผ่านอาหาร
2. เทศน์เรียกวิญญาณ	1. เทศน์แหล่บทพรรณนาพระคุณ บิดา-มารดา 2. เทศน์แหล่บทเรียกวิญญาณให้มารับกองบุญ	1. ระลึกความทรงจำระหว่างคนเป็นกับคนตาย
3. เทศน์ส่งวิญญาณ	1. เทศน์แหล่บทวิญญาณลาลูกหลานไปเกิด 2. เทศน์แหล่บทส่งวิญญาณสู่ สัมปรายภพ	1. เจ้าภาพผูกแขนพระนักเทศน์ที่ทำหน้าที่สื่อกลาง ระหว่างคนเป็นกับคนตาย
4. เทศน์อวยพร	1. เทศน์บทอวยพรเจ้าภาพ	1. ประกาศเกียรติคุณแด่เจ้าภาพที่ได้สละทุนทรัพย์ในการจัดงานทำบุญและให้พร

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น พิธีกรรมเทศน์เรียกวิญญาณผ่านบทเทศน์แหล่อีสานเป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยใช้ภาษาในบทเทศน์แหล่อีสานเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับวิญญาณของผู้ตายเปรียบเสมือนว่าผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ เป็นการสร้างพื้นที่ดังกล่าวให้กลายเป็น “โลกศักดิ์สิทธิ์” ที่เชื่อว่าสามารถติดต่อกับสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้ ผ่านอาหารที่ผู้ตายชอบกิน เสื้อผ้า หรือเครื่องใช้ของผู้ตาย ประกอบกับบทเทศน์ซึ่งมีเนื้อหาเชื่อเชิญให้ดวงวิญญาณมาสู่บริเวณพิธี เมื่อผู้ฟังเห็นสิ่งของและได้ฟังบทเทศน์เรียกวิญญาณจึงเกิดมโนภาพถึงความทรงจำในอดีตเสมือนว่าวิญญาณของคนตายที่พระนักเทศน์กำลังเรียกได้กลับมาสู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับสิริพร ฤทธกลาง (2558: 376) ที่กล่าวว่า บรรยากาศในการประกอบพิธีกรรมเป็นบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์ การประกอบพิธีกรรมเป็นการกระทำในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) ในห้วงเวลาศักดิ์สิทธิ์ (sacred time) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็น “พื้นที่พิเศษ” เช่น วัดวาอาราม ศาลเจ้า หรือเป็นพื้นที่ที่สมมติขึ้นให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการสมมติสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งเวลาแห่งการประกอบพิธีกรรมก็เป็น “เวลาพิเศษ” ซึ่งเป็นเวลาที่กำหนดเป็นการเฉพาะสำหรับพิธีกรรมนั้น

ภาพประกอบ 2 การเทศน์เรียกวิญญาณ

ดังนั้น การเทศน์เรียกวิญญาณจึงเป็นการตอกย้ำความทรงจำของสมาชิกครอบครัวผ่านพิธีกรรมที่เชื่อว่าผู้ตายยังรับรู้ได้ถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ โดยใช้วิญญาณของผู้ตายเป็นสื่อกลางในการตอกย้ำอดีตที่เคยผ่านมาของเจ้าภาพผ่านบทเทศน์พรรณนาพระคุณบิดามารดา ทำให้เจ้าภาพเกิดจินตภาพความทรงจำของครอบครัวเมื่อครั้งได้อยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ความเสี่ยงของพระนักเทศน์เป็นสิ่งสำคัญในการช่วยตอกย้ำอารมณ์ให้เกิดความโศกเศร้าโดยเฉพาะการเอื้อนเสียงยาวให้ความรู้สึกโศกเศร้า ทำให้สะท้อนใจผู้ฟังและแสดงออกผ่านความรู้สึกคือการร้องไห้

ภาพประกอบ 3 ผู้ฟังเทศน์ร้องไห้ขณะ
ฟังเทศน์เรียกวิญญาณ

จากที่กล่าวมาข้างต้น การใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด เป็นการใช้ภาษาศักดิ์สิทธิ์ในบทสวดทางศาสนา เพื่อทำข้อตกลงและกำหนดข้อปฏิบัติร่วมกันขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจัดนอกวัด ให้เปรียบเสมือนกับการจัดในวัด โดยใช้พิธีกรรมในศาสนพิธีมีการสมโภช การอาราธนาธรรม เพื่อเป็นสัญญาณเตรียมพร้อมในการประกอบพิธีกรรม นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมเทศน์เรียกวิญญาณ ที่ใช้บทเทศน์แหล่อีสานเป็นตัวกลางในการสมมติให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการผลิตซ้ำ ความทรงจำ

ของสถาบันครอบครัว ทำให้ผู้ฟังเทศน์เชื่อว่าสถานที่ดังกล่าวสามารถสื่อสารกับผู้ตายได้จริง ผ่านการใช้ภาษาของพระนักเทศน์ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนเป็นและคนตาย

3. การใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านบทเทศน์แหล่อีสาน

บทเทศน์แหล่อีสาน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเทศน์แหล่อีสาน มีส่วนประกอบสำคัญคือ บทบรรยาย บทเจรจา และบทเทศน์แหล่อีสาน บทบรรยายและบทเจรจา มีทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง ใช้ในการบรรยายในการเปลี่ยนฉากหรือเหตุการณ์ในเรื่อง และบทเทศน์แหล่อีสาน เป็นบทร้อยกรองภาษาถิ่นอีสาน มีฉันทลักษณ์คล้ายคำประพันธ์วรรณกรรมอีสานประเภทกลอนเบญจมาศ เพชรสม (2536: 92) กล่าวว่า กลอนเทศน์ เป็นคำประพันธ์หลักที่พบมากที่สุด ในบทเทศน์แหล่อีสาน มีลักษณะเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน ในแต่ละบาทมีการใช้คำจำนวนมากถึง 18 คำ

กลอนเทศน์แหล่อีสานพบในบทเทศน์แหล่อีสานทั้ง 15 เรื่อง ที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาพบว่า ภาษาที่ใช้ในการประพันธ์มีดังนี้

1) การใช้ภาษาบาลีเป็นบทตั้งแล้วใช้ภาษาไทยอธิบาย ในบทบรรยายของบทเทศน์แหล่อีสาน พบว่ามีการนำภาษาบาลีมาใช้ขึ้นต้นและอธิบายด้วยบทบรรยายภาษาไทย ดังนี้

“สา มาตา ฝ่ายว่ามารดาของลูกหญิงและลูกชาย เมื่อสมความมุ่งหมายคือลูกชายและลูกสาว ต่างก็มีสามีภรรยาแล้วแต่ไม่แคล้วที่จะต้องเป็นห่วง เพราะสมบัติทั้งปวงยังไม่ได้แบ่งให้ใคร จึงเรียกลูกหญิงและลูกชายของตนให้เข้ามาที่ใกล้แล้วจึงออกเอ่ยเผยวาทะว่า”

(ผู้ชักได้กินหนั้ ผู้ซึ่งได้กินกระดูก)

“ **อดีเต กิร** ดังได้สดับมาในอดีตกาลนานมาแล้ว มีพระราชาพระองค์หนึ่ง ไม่ปรากฏพระนาม พระองค์ได้เสด็จประพาสป่าเป็นกิจวัตร ทรงล่าสัตว์เสมอมา ได้พบกับธิดาสาวผู้องอาจปราศจากอาภรณ์ นามกรทั้งสองนางยังไม่มี ทั้งผู้พี่และผู้น้องผิวดำทอง งามผุดผาดเหมือนดารา”

(นางหมาขาว)

การใช้ภาษาในลักษณะนี้เป็นกลวิธีในการทำให้ตัวบทเทศน์มีความศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนเป็นเรื่องที่ยกมาจากคัมภีร์ทางศาสนา โดยการนำวลีภาษาบาลีสั้น ๆ มาตั้งนำบทบรรยายเพื่อให้ผู้ฟังได้ทราบว่าจะต่อไปจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับผู้ใดในเรื่องที่เทศน์ เช่น สา มาตา หมายถึง แม่ของหญิงสาว แสดงว่าหลังจากนี้เป็นการกล่าวถึงตัวละครที่เป็นแม่ของลูกสาวในเรื่อง ดังที่ โจรีแพทริก (2563: 3) กล่าวว่า เรื่องราวที่พระสงฆ์นำมาเทศน์มีส่วนประกอบอยู่ 2 ส่วนคือ คาทา ซึ่งเป็นภาษาบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัส และอรรถกถาคือคำอธิบายร้อยแก้ว ซึ่งการแปลเช่นนี้มีข้อเสียคือผู้ฟังที่ไม่รู้จักภาษาบาลีจะไม่เข้าใจเนื้อความที่เป็นภาษาบาลี ฉะนั้นตัวคาทาที่เป็นภาษาบาลีจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแปลเป็นภาษาถิ่นเพื่อให้หลักธรรมหรือความหมายเผยแผ่ออกไปได้อย่างกว้างขวางและมีความหมายถูกต้อง

ผู้วิจัยสังเกตว่า การใช้ภาษาบาลีขึ้นต้นบทเทศน์หรือบทบรรยาย เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ภาษาสร้างในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านตัวบทเทศน์ เพราะปกติภาษาบาลีจะใช้ในพิธีกรรมที่เป็นบทสวดในวัด การนำภาษาในบทสวดมาเป็นส่วนหนึ่งของบทเทศน์จึงเป็นกลวิธีหนึ่งในการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตัวบทในฐานะสื่อกลางในการถ่ายทอดธรรมะของพระพุทธเจ้าที่สามารถกล่าวได้โดยไม่จำกัดบริเวณ

2) การใช้คำแสดงอารมณ์ในบทเทศน์ เป็นการใช้ภาษาที่แสดงความรู้สึกรู้สึกของตัวละครใน บทเทศน์แต่ละเรื่อง ซึ่งตัวละครมีหลายสถานภาพ ตั้งแต่กษัตริย์ พระสงฆ์ ชาวบ้าน และสัตว์ การใช้ คำในลักษณะนี้นอกจากจะเป็นการใช้สื่ออารมณ์ ของตัวละครแล้วยังใช้นำเสนอแนวความคิดที่ ถ่ายทอดผ่านพฤติกรรมของตัวละครอีกด้วย ดังที่ ดรีศิลป์ บุญขจร (2555: 128) กล่าวว่า ความ ขัดแย้งระหว่างความดีกับความชั่วจะต้องคลี่คลาย ด้วยกฎแห่งกรรม บทเทศน์จึงมุ่งสอนคติธรรม ผ่านเรื่องราวที่เป็นชาดกและเรื่องที่แต่งเลียน แบบชาดก เนื้อเรื่องเน้นวิถีชีวิตของตัวละครจาก ต้นจนจบ แนวคิดที่ซ่อนอยู่ในตัวละครจะปรากฏ ออกมาผ่านพฤติกรรมและผลของการกระทำของ ตัวละครนั้น

การใช้คำแสดงอารมณ์ดีใจ บทเทศน์ แสดงอารมณ์ดีใจเมื่อตัวละครเกิดความสมหวัง ปิติยินดี ในสิ่งที่ตนปรารถนาไว้ เกิดความโล่งใจ สบายใจ มีการใช้คำว่า ชื่นใจ, โล่งใจ, ยินดี เป็นต้น ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

“ตอนนี้เหม็ดหนามเสี้ยนแม่ลงเหือนเคลื่อนจากที่
ไผ่สีอำงไผ่สีมีภาวดีบั้งจ้อได้เป็นโองกะสวนพอ
จั่งแม่นสว่างกะต้อสำลงหาบที่แสนหนักภาวดีทอง
คำได้ชื่นใจห้วยาม”

(ผู้ชักได้กินหนังผู้ซังได้กินกระดูก)

การใช้คำแสดงอารมณ์โศกเศร้าเสียใจ บทเทศน์แสดงอาการคร่ำครวญเมื่อตัวละคร โศกเศร้า เสียใจ หมดหวัง ผิดหวัง เมื่อพราก จากสิ่งของอันเป็นที่รักหรือสิ่งเสียก่อนตาย ส่วน มากอารมณ์โศกเศร้าเสียใจมักจะแสดงออกผ่าน ตัวละครที่เป็นคนแก่ หรือผู้หญิง มีการใช้คำว่า เสียใจ, เจ็บปวด, อุกอ้ง, เหลือใจ เป็นต้น ดัง ตัวอย่างต่อไปนี้

“ลองวาดภาพอดีตพันหวนรำลึกในคราวหลัง
ลูกอ้อยังมาใจดำหลั่นแผ่นดินเขาแท้
นางหมาแซ่ไขข้อความเป็นจริงต่อลูกอ่อน
ความเสียใจอั้งท่อนเรือสีหล่มอยู่เค็งธาร”

(นางหมาขาว)

“มารดาแก้วไถยีนคำลูกชายกล่าว
จั่งแม่นเจ็บปวดราวปานผ่าใส่หนอง
ไถยีนบ่พี่น้องลูกชายด่ามารดาตน
ฝนจั่งได้สิมีคมบ้านเพจนบ่”

(บุพกรรมพระโมคคัลลานะ)

การใช้คำแสดงอารมณ์โกรธ แสดงออก เมื่อตัวละครมีความโกรธและไม่พอใจในสิ่งที่ ตนเองไม่ได้ต้องการ และเมื่อเกิดอาการโมโห มักจะกล่าวด้วยถ้อยคำที่สบถและหยาบคาย มี การใช้คำว่า สุน, เลว, มึง, กู, ชั่ว, ทราม เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“มึงนั่นคอยแต่หาเรื่องสุนหลายเด๋จนหน้าไข่
มึงแอบไปเพลวัดได้บ่อนกุนี่เบื้อเหม็น
โศดพอกูอยากเค้นเต้นหย่องหักคอหอย
หน่ายเด๋นื้อเสียตายของอีกข้าวปลาทั้งสิ้น
ไปกินทานพระวัดไต่ให้มากินยังไคกว่า
คิดคักๆ เบ่งแห่นวัดเหนือมีอยู่ไจ้ไก่อยังแท้จั้งบ่ไป”

(กอไผ่ยายนกเอี้ยง)

“คนจั้งซี้เพิ่นเอ็นว่าคนชั่วปัญญาทรม
งามแต่ใจปัญญาเลวแหลกเหลวปานตมขุ่น
บุญหัวมึงจั้งไต่ยังอยู่ในวังใกล้ปราสาท
ไต่เป็นเมียอำมาตย์ย้อนคำปากเว้าของเอื้อยพี่มัน”

(นางหมาขาว)

**“ปาดโท อีลูกนอกไส้ มึงสร้างมาว่า
ยอกย่อนสอนความแท้หื้อ เอามันตายนำแม่มัน
ชะบ้อหื้อ”**

(หัวอกแม่น้ำ น้ำตาลูกเลี้ยง)

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า บทบาท (Character) ที่พระนักเทศน์ได้รับบทบาทนั้นมีความแตกต่างกันออกไปตามพฤติกรรมของตัวละครในบทเทศน์ ซึ่งการเทศน์ในลักษณะนี้เปรียบเสมือนการเล่นละครเรื่องหนึ่ง ซึ่งต้องตีบทบาทของตัวละครให้ผู้ฟังได้เข้าใจความเป็นตัวตนของตัวละครในเรื่องมากที่สุด แต่ว่าการเทศน์นั้นพระนักเทศน์จะแสดงอาการเหมือนฆราวาสก็ไม่ได้ เพราะจะทำให้ดูไม่งามต่อสมณสาธูปที่ครองอยู่ สิ่งที่ได้ก็คือน้ำเสียงและถ้อยคำเพื่อแสดงอารมณ์ต่างๆ ที่ตัวละครรู้สึก ซึ่งสอดคล้องกับวิเชียร แสนมี (2560: 121) ที่ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเทศน์แหล่อีสานของพระนักเทศน์ในปัจจุบันว่า การเทศน์มีบทเพลงและกลอนลามาผสม เช่น “ฟ้าเอ๋ยฟ้าฮ้องสวย รวยศีลทานนั้นดีกว่า” เป็นต้น มีการใช้วาจาหยาบคาย อีกทั้งยังประกอบลีลาการเทศน์เหมือนฆราวาสแสดงละครหรือหมอลำ บทโศกเศร้าเรียกวิญญาณของผู้ตายมารับผลทาน มีการแสดงท่าทางที่ไม่เหมาะสมประกอบลีลาการเทศน์ด้วย เช่น มีการหลั่งน้ำตาให้สมบทบาทของความโศกเศร้าอาลัย และรำพึงรำพันจริงมากเกินไป

สรุปได้ว่า การเทศน์แหล่คือการเล่าเรื่องเพื่อสร้างการรับรู้เรื่องราวในบทเทศน์ผ่านการเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อแสดงอารมณ์ต่างๆ เหล่านี้สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์สะท้อนใจ และรู้สึกถึงอารมณ์ของตัวละคร ผู้ฟังสามารถคล้อยตามพระนักเทศน์ได้ดีผ่านการเลือกใช้ถ้อยคำ น้ำเสียง หรือการแสดงท่าทาง เป็นการสั่งสอนเพื่อจัดระเบียบสังคมผ่านพฤติกรรมของตัวละคร และเป็นการถกเถียงในเรื่องที่เห็นต่างในทางคติโลกและศีลธรรม

3) การนำเสนอสารัตถะสำคัญของเรื่องผ่านชื่อเรื่องของบทเทศน์แหล่อีสาน เป็นกลวิธีการใช้ภาษาในการนำเสนอสารัตถะหรือแก่นที่ปรากฏในบทเทศน์ ซึ่งเป็นหลักธรรมทาง พุทธศาสนา โดยนำเสนอผ่านชื่อเรื่องของ บทเทศน์ โดยใช้สำนวนภาษาถิ่น เป็นคำประพันธ์ของภาคอีสานเรียกว่า “โตงโตย” ประมวล พิมพ์เสน (2545: 29) ได้อธิบายลักษณะของโตงโตยว่า มีลักษณะเป็นสุภาษิตภาษาถิ่นอีสาน ลักษณะเป็นคำคล้องจองสั้นๆ เพื่อง่ายต่อการจดจำ เปรียบเทียบได้กับสำนวน สุภาษิต คำพังเพยของภาคกลาง

การตั้งชื่อเรื่องของบทเทศน์แหล่อีสานในลักษณะนี้เป็นการนำผู้ฟังเข้าสู่เรื่องราวบทเทศน์ในเบื้องต้น อารมณ์บทถึงสารัตถะที่ผู้ฟังจะได้ในการฟังเทศน์เรื่องนั้นๆ การตั้งชื่อเรื่องนั้นจะใช้คำคล้องจองเพื่อง่ายต่อการจดจำ ดังตารางวิเคราะห์ต่อไปนี้

ตาราง 3 ตารางเปรียบเทียบชื่อเรื่องบทเทศน์แหล่อีสานกับสำนวนไทย

ที่	ชื่อเรื่อง (ถิ่นอีสาน)	สำนวนไทย	สารัตถะในเรื่อง
1	ผู้ชักได้กินหนึ่ง ผู้ชิงได้กินกระดูก	เลือกที่รัก มักที่ชัง	อำนาจของกิเลส และความกตัญญูทวนเวทต่อบุพการี
2	น้ำตาแม่หม้าย ยาเลี้ยงไก่ป๋มีโตชั้น	ทำคุณบูชาโทษ	อำนาจคุณมารดา ผลของการเนรคุณต่อบุพการี
3	กินแต่ลิ้มหมา	วัวลืมนิน	ความหลงในลาภ ยศ หยิ่งผยองในฐานะโดยลิ้มอดีตของตน
4	แฉ่งคาบมา กาคาบหนี	เกลือบเป็นหนอน	ปัญหาสถาบันครอบครัว
5	บุญนารมแต่ง	กงเกวียนกำเกวียน	กฎแห่งกรรม
6	บาปไผ บุญมัน	ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว	กฎแห่งกรรม
7	หัวอกแม่น้ำ น้ำตาลูกเลี้ยง	เข้าตาจน	ความขัดแย้งของบุคคลในสถาบันครอบครัว

สรุปได้ว่า การตั้งชื่อเรื่องของบทเทศน์แหล่อีสานเป็นการแสดงสารัตถะของบทเทศน์ผ่านชื่อเรื่อง โดยกลวิธีในการใช้สำนวน สุภาษิตอีสาน ที่มีความหมายตรงกับสารัตถะของเรื่องมาใช้ในการตั้งชื่อเรื่อง เป็นกลวิธีการใช้ภาษาอีกแบบหนึ่งที่ทำให้บทเทศน์น่าสนใจและง่ายต่อการจดจำทั้งต่อพระนักเทศน์และผู้ฟัง อีกทั้งยังสื่อความหมายของสารัตถะที่ปรากฏในเรื่องได้อย่างน่าสนใจ

สรุป

กลวิธีทางภาษาของการเทศน์แหล่อีสานในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด สามารถแบ่งกลวิธีทางภาษาในการประกอบพิธีกรรมการเทศน์แหล่อีสานได้ 2 ลักษณะ คือ การใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมการเทศน์ และการใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านบทเทศน์แหล่อีสาน การใช้ภาษาทั้ง 2 ลักษณะนี้ ผู้วิจัยพบว่ากลวิธีทางภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรมการเทศน์นั้น มีการใช้บทสวดภาษาบาลีซึ่งเป็นบทสวดที่ใช้ในศาสนาพิธีที่กระทำกันอยู่เป็นประจำ คือ บทสรรเสริญพระรัตนตรัย บทอาราธนาศีล บท

สมาทานศีล และบทอาราธนาธรรม นอกจากนั้นยังมีการใช้บทเทศน์เรียกวิญญูณซึ่งเป็นพิธีกรรมหลังจากเทศน์จบ เป็นการผลิตซ้ำความทรงจำของสถาบันครอบครัวระหว่างผู้ตายและคนที่ยังมีชีวิตอยู่ผ่านบทเทศน์เรียกวิญญูณ อาหาร และข้าวของเครื่องใช้ที่ผู้ตายเคยใช้ ส่วนการใช้ภาษาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านบทเทศน์แหล่อีสาน เป็นการใช้คำแสดงอารมณ์ของตัวละครในบทเทศน์ให้มีสุนทรียภาพทางภาษาที่พระนักเทศน์ในฐานะผู้ส่งสาร ต้องแสดงบทบาทที่ตนเองได้รับให้เหมาะสมผ่านพฤติกรรมของตัวละครที่แสดงอารมณ์ต่างๆ เช่น อารมณ์ดีใจ อารมณ์โกรธ อารมณ์โศกเศร้าเสียใจ ที่แสดงผ่านทั้งวัจนภาษาคือบทเทศน์และอวัจนภาษาคือน้ำเสียงอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพระนักเทศน์แต่ละรูป ตลอดจนอากัปกิริยาลีลาท่าทางประกอบการใช้ภาษาแสดงอารมณ์ระหว่างเทศน์ นอกจากนั้นยังต้องควบคุมตนเองเพื่อไม่ให้แสดงพฤติกรรมที่เหมือนการเล่นมหรสพของชมราวงามมากเกินไป นับว่าเป็นการแสดงไหวพริบปฏิภาณในการแก้ปัญหาของพระนักเทศน์แต่ละรูปไปในตัวด้วย

อภิปรายผล

บทความวิจัยเรื่อง การเทศน์แหล่อีสาน: กลวิธีทางภาษาและการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกวัด นำไปสู่การอภิปรายผลในประเด็นดังต่อไปนี้

รูปแบบคำประพันธ์ของบทเทศน์แหล่อีสาน เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน ซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่พบมากที่สุดในบทเทศน์แหล่อีสานทุกเรื่อง โดย เบญจมาศ เพชรสม (2536: 92) ได้ศึกษารูปแบบคำประพันธ์ของกลอนเทศน์แหล่อีสาน พบว่ามีฉันทลักษณ์ดังนี้ กลอนบทหนึ่งมี 4 บาท บาทละ 9-12 คำ คำสุดท้ายของแต่ละบาทส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1-6 หรือคำสุดท้ายของวรรคแรกในบาทต่อไป สัมผัสนอกของบทเทศน์เสียงประยুক্তไม่เคร่งครัดนักบางครั้งอาจพบการทิ้งสัมผัสหรือไร้สัมผัสก็มี ดังตัวอย่างเช่น

“หมูนเข้ามาในเรื่องจันทมาตามเค้าเรื่อง
ยังมียายย่าเฒ่าผัวตายแล้วตั้งแต่นั้น
อยู่ปนกันกับเพื่อนบ้านอยู่อย่างอนาถา
พร้อมบุตรและบุตรได้พราเปรียงแพงไว้”
(น้ำตาแม่หม้าย ย่าเลี้ยงไก่อมีโตขัน)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่ากลอนเทศน์แหล่อีสานบางบทมีจำนวนคำที่มากกว่าที่ฉันทลักษณ์กำหนดไว้ถึง 18 คำ ทำให้เกิดความลักลั่นของสัมผัส และมีปัญหาต่อการแบ่งวรรคตอนของพระนักเทศน์ ดังตัวอย่างเช่น

“มานพเอ๋ย ขาของแม่กะแม่เจ้าตาของแม่กะ
แม่เจ้าอีกร่างแม่เหมิตคิงกาย
เพ็งลูกชายเพียงคนเดียวอย่าเที่ยวเกเรดี
แม่มีมือกะจริงน่าแม่มีขาจะจริงอยู่
แต่แนวพาเบ้งดูนั่นคือตาบอดเบ้องมีได้สำมี”
(บุพกรรมพระโมคคัลลานะ)

จากตัวอย่างข้างต้น พระนักเทศน์จึงต้องใช้น้ำเสียง เทคนิค วิธีการอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการแก้ไขปัญหา และไหวพริบปฏิภาณในการแบ่งวรรคตอนเพื่อให้การเทศน์ตามบทเทศน์ดำเนินไปตามบทกลอนที่ใช้เทศน์ โดยการฝึกฝนบทเทศน์ให้เกิดความเชี่ยวชาญก่อนออกเทศน์เสมอ

การใช้ฉันทลักษณ์ในการเทศน์แหล่อีสานของพระนักเทศน์ปัจจุบัน มีการแสดงกิริยาอาการอันทำให้ลดความเลื่อมใสของผู้ที่ได้เห็นและอาจตีเตียนในความไม่เหมาะสมที่เรียกว่า “โลเกวัชชะ” ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ วิเชียร แสนมี (2560: 119) ว่า การเทศน์แหล่อีสานเป็นการเทศน์โดยใช้เสียงและทำนองที่มุ่งความไพเราะเป็นสำคัญ เช่น เทศน์มหาชาติ เทศน์แหล่คำกลอนคติธรรม เทศน์แหล่นิทานพื้นบ้าน เทศน์แหล่นิทานในธรรมบท เป็นต้น แม้การเทศน์ของพระสงฆ์ในภาคอีสานจะได้รับความนิยมสูงก็ตาม แต่ผู้เขียนเห็นว่าวิธีการที่พระนักเทศน์แหล่อีสานนำมาใช้ในการเทศน์นั้น มีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละรูปและแต่ละสำนัก บางสำนักมีรูปแบบวิธีการเทศน์ที่ไม่เหมาะสมและมีความเสี่ยงต่อการถูกติเตียนอย่างมาก

นอกจากนั้นการสำรวจตนเองของพระนักเทศน์ที่กำกับด้วยพระวินัยและสิกขาบททั้ง 227 ข้อ ต่อการแสดงบทบาทของตัวละครในเรื่องที่เทศน์ ต้องแสดงให้เห็นเหมาะสมกับสถานะที่ดำรงอยู่ พระนักเทศน์ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติที่ดีของการเป็นพระนักเทศน์เสมอทั้งในฐานะนักบวชและนักเทศน์ ดังที่ พระพรหมบัณฑิต (2560: 15) กล่าวว่า พระนักเทศน์ต้องจงใจให้ผู้ฟังเทศน์ศรัทธาในสิ่งที่เรากำลังเทศน์ ด้วยการใช้ภาษาที่เหมาะสม พระนักเทศน์ต้องรู้จักเลือกสรรใช้ภาษาไม่ใช้คำหยาบสบถ เพราะคนฟังพนมมือฟังท่านขณะเทศน์ เมื่อผู้ฟังให้เกียรติเรา เราในฐานะ

ผู้เผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้าต้องให้เกิดปริติ
ผู้ฟังเช่นกัน เรียกว่า “การเคารพในธรรม”

ข้อเสนอแนะ

การใช้ภาษาในการเทศน์เป็นสิ่งสำคัญ
เพราะเป็นการเจริญศรัทธาของผู้ฟัง ทั้งการเทศน์
แบบธรรมาสันต์เดียว หรือหลายธรรมาสันต์ ใน
ปัจจุบันพบว่าการเทศน์ในรูปแบบของวิทยากร
ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม จึงควรที่จะศึกษา
กลวิธีการโน้มน้าวใจผู้ฟังของการเทศน์ในลักษณะ
นี้ด้วย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
สนับสนุนทุนการวิจัยสำหรับนิสิตระดับบัณฑิต
ศึกษา (ระดับปริญญาโท) ประจำปีงบประมาณ
2563 ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2560). *ศาสนพิธีและมารยาทไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โจรี แพทริก. (2563). *ทฤษฎีภาษาศาสตร์โพสิทีฟ: เวสสันดรชาดกในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: อิลลูมินันส์ เอ็ดดิชั่นส์.
- ณัชชภัทร พาณิช. (2545). *การสืบทอดวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนไทลื้อ: กรณีศึกษา ตาบลงอบ อำเภอกู่ช้าง จังหวัดน่าน*. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ตรีศิลป์ บุญขจร (2555). *สายธารตรีศิลป์นิพนธ์*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ผ้าขาวม้า ผ้าลินิน ทางเก่งใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณีความเปลี่ยนแปลง และ เรื่องสรรพสาระ*. กรุงเทพฯ: งานดี.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรัศกร วัลลิโภดม และเอกวิทย์ ณ ถลาง. (2543). *มองอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เบญจมาศ เพชรสม. (2536). *การเทศน์เสียงประยุกต์แบบอีสานของพระพุทธจักรเสียงธรรม วัดใหม่ ขุนเขว*
- บ้านเขว ตำบลเขว อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประมวล พิมพ์เสน. (2545). *ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2546). *เจ้าแม่ คุณปู่ ข้างซอ ข้างพ่อน และเรื่องอื่นๆ ว่าด้วยพิธีกรรม และนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปรีชา พิณทอง. (2532). *สารานุกรมอีสาน-ไทย-อังกฤษ*. อุบลราชธานี: ศิริธรรม.
- พระครูอรุณธรรมรังษี. (ม.ป.ป.). *มนต์พิธี*. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- พระธรรมปิฎก. (2543). *ธรรมานุชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ พุทธธรรม

- พระพรหมบัณฑิต. (2560). *หลักการและวิธีการเทศน์*. กรุงเทพฯ: สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฤดีมน ปรีดีสนธิ. (ม.ป.ป.). *พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนสองฝั่งโขง*. อุตรธานี: ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏอุตรธานี.
- วิเชียร แสนมี. (2560). *รูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการเทศน์แหล่อีสาน*. *วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 6 (2), 119-140.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2558). *“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมชาติ มณีโชติ. (2550). *เมืองโบราณกันทรวิชัยกับสัญลักษณ์ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- แสง จันทรงาม. (2534). *ศาสนศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.